

УДК 371.134.111

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В.О.Берега*аспірант Черкаського національного університету*

Стаття розкриває основні соціальні аспекти формування критичного мислення студентів як чинника становлення соціальної відповідальності, вказуючи на тісний зв'язок між соціальним інтелектом, соціальною культурою і комунікацією та критичним мисленням особистості.

Ключові слова: соціальна відповідальність, критичне мислення.

Навчання іноземним мовам є одним із пріоритетів сучасної освітньої парадигми. Інтенсивний розвиток інформаційних технологій, загальна глобалізація світового співтовариства, доцентрові й відцентрові процеси ставлять на порядок денний питання формування громадянина, який зміг би адекватно реагувати на зміни, усвідомлювати своє місце в інформатизованому світі, реально оцінювати свої потенції, критично ставитися до „культурної глобалізації”, взаємопроникнення культур, поряд із пропагуванням і вивченням власної автентичної культури. Процес навчання повинен містити в собі такі підходи, методи й засоби, які б сприяли позитивному розв'язанню питання щодо формування вільного, освіченого, свідомого громадянина. Саме тому навчання іноземним мовам вимагає пошуку нових педагогічних технологій, адекватних сучасним цілям і задачам навчально-виховного процесу, що зорієнтовані на розвиток таких якостей особистості, як комунікативна компетенція та навички самостійної пізнавальної діяльності і сприяти становленню соціальної відповідальності студентів. Однією з таких технологій на сучасному етапі є технологія критичного мислення, як чинник становлення соціальної відповідальності молодого покоління, що і є проблемою даної статті.

Питанням формування критичного мислення у процесі навчання іноземних мов займалися такі вітчизняні дослідники, як О.В.Белкіна-Ковальчук (проблеми формування критичного мислення у контексті американської теорії і практики), Л.Гульпа (формування критичного мислення через комунікацію), О.Тарасова (рівні сформованості й навички критичного мислення). Проте питанню практичного застосування технології критичного мислення у соціальному аспекті не приділено достатньої уваги.

Основними завданнями статті є розкриття соціального аспекту формування критичного мислення студентів-філологів, висвітлення

взаємозв'язку між критичним мисленням і соціальним інтелектом особистості.

Уся соціальна сфера і кожен представник суспільства постійно піддаються глобальному впливу PR-технологій, психотропних технік, які інколи пропонують зовсім іншу, альтернативну картину світу, тому постає необхідність у виробленні такої якості особистості як критичність мислення. Критичне мислення у цьому аспекті визначається як здатність рефлексивно оцінювати факти, події, процеси і формувати чітку позицію як до висунутих теорій, так і до їх практичних наслідків [3, 141]. Критично мисляча людина не може бездумно приймати чи не приймати думки, погляди, позиції інших людей, допоки не в'яснить хто і з якою метою їх висунув, запропонував, чи оголосив.

Основними параметрами критичного мислення особистості як частини глобального мислення є сприйняття дійсності цілісно, пізнання світу у взаємодії всіх його елементів та частин, наряду з пізнанням власного «Я» у цьому світі, відкритістю до сприйняття нового, умінням консолідувати зусилля на пошук та застосування альтернативних шляхів розв'язання проблемних ситуацій, долаючи нав'язані соціумом і культурою стереотипи. Наслідком сформованості основних характеристик критичного мислення є вироблення у студентської молоді соціальної відповідальності, як одного з основних елементів соціалізації особистості, тобто процесу і результату засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду, який здійснюється у спілкуванні та діяльності [7, 97]. Соціальна відповідальність інтегрує у собі низку понять, зв'язаних зі сферою соціального мислення й інтелекту, соціальної культури й соціального спілкування, що є релевантними для нашого дослідження.

Формування соціальної відповідальності як необхідного елемента для успішного «входження» особи у соціум і в континуум різносторонніх суспільних відносин повинно

стати невід'ємним компонентом навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів і критичне мислення відіграє у цьому процесі значну роль, оскільки воно (критичне мислення) тісно зв'язане з поняттям соціального мислення. Соціальне мислення визначається як розуміння суттєвих, імпліцитних, наочно не виражених зв'язків, залежностей і відносин у комунікативній ситуації, тобто розуміння психічної активності інших учасників спілкування, їхньої поведінки і позиції в системі суспільних взаємовідносин [8, 39]. Соціальне мислення особистості зорієнтоване не лише на предметний зміст спілкування, але й на комунікативні інтенції інших учасників, що можуть бути спрямовані або на спільне успішне розв'язання, або на утруднення у розв'язанні проблемної ситуації, як одного з основних мотивів пізнавальної діяльності. Розвиток навичок критичного мислення власне й надає комуніканту, як учаснику ситуації спілкування, способи виявлення прихованих інтенцій опонентів шляхом аналізу мовленнєвого повідомлення, мовного матеріалу, вірного сприйняття невербальних засобів спілкування. Крім того, процес пізнання дійсності й формування навичок соціального й критичного мислення супроводжується адаптацією індивіда до умов реальності. Адаптація є психолого-соціально-педагогічним феноменом, що виникає при взаємодії особи з середовищем [5, 23], і є важливим елементом соціалізації особистості, формування її соціальної відповідальності.

Соціальне мислення є компонентом соціального інтелекту, як здатності виділяти суттєві характеристики комунікативної ситуації і визначати потенційні шляхи усвідомленого опосередкованого впливу на мовленнєві наміри комунікантів з метою досягнення власних і/або загальних предметних та комунікативних цілей [8, 39]. Поняття соціального інтелекту й критичного мислення тісно переплетені одне з одним. Сьогодні демонструє широке застосування елементів соціального інтелекту з метою маніпулювання масовою свідомістю (наприклад реклама, політичні PR-акції) та впливу на індивідуальні понятійні характеристики кожного учасника суспільних відносин.

Проте соціальний інтелект може проявлятися також і в ситуаціях, де відбувається організація спільних дій людей для досягнення загальних цілей, що стає можливим за наявності співпраці всіх учасників процесу і їх розуміння мети діяльності, способів її досягнення, наряду з усвідомленням результату й ефекту, який справлятиме реалізація поставлених цілей на інших осіб, на суспільство й на навколишнє

середовище. Сформованості таких якісних характеристик особистості можна досягти завдяки розвитку навичок критичного осмислення реальності, суспільних відносин і власного місця у системі цих відносин. Критичне мислення в цьому випадку виступає певним інформаційним буфером, який екстраполює, акумулює, систематизує й активно впроваджує у сферу соціального інтелекту й систему суспільних цінностей компетенції, які є необхідними для орієнтування в ситуації спілкування, сприйняття й розуміння поглядів, думок та ідей інших, наряду з самоаналізом власного мовленнєвого досвіду.

Результатом високого рівня розвитку соціального інтелекту за умов його формування навичками критичного мислення є соціальна обдарованість, як високий рівень здатності розуміти думки, наміри і точки зору інших людей, проявляючи глибоко емпатійні реакції на їх адресу, і вибирати нестандартні форми впливу на інших учасників спілкування в процесі досягнення комунікативних цілей [8, 43]. Соціально обдарована молодь виявляє високий соціальний статус й усвідомлене розуміння суспільних процесів, тенденцій і взаємин, зазвичай тримає лідерську позицію у суспільних стосунках. Критичне мислення при цьому надає можливості адекватного ведення комунікації у процесі пізнавальної діяльності, спрямованої на розв'язання проблемного завдання, і допомагає вирішити складні соціальні задачі, даючи відповідь не тільки на питання, що потрібно робити, а і як це має бути зроблено та які способи й засоби потрібно застосувати для цього. Ця обставина сприяє кращому, плавному, логічному входженню молоді у суспільні відносини, її соціалізації.

Нині людство переживає глобальну цивілізаційну кризу, яка характеризується зростанням обсягу інформації одночасно зі значним загостренням суспільних відносин і, як наслідок, це породжує фрагментарність світосприйняття, кризу самоідентифікації, напруженість у міжнаціональних та міжконфесійних відносинах, а також у стосунках людини з природою [2, 46]. Важливим чинником подолання цієї кризи є формування у суспільстві наряду з соціальним інтелектом *соціальної культури*, що визначається як чутливість до інтересів інших, їх розуміння, здатність до співпереживання, непримиренне ставлення до обмеження інтересів, гідності інших, висока толерантність, активне відстоювання високих гуманістичних принципів, установка на боротьбу з несправедливістю [9, 4]; культура колективного спілкування.

Критичне мислення є одним із домінантних складових елементів комплексу, спрямованого на формування високої соціальної культури як чинника входження особистості у складну систему процесів соціальної взаємодії. Формування нової соціальної реальності, зміни в суспільстві вимагають розв'язання все більш складних комплексних завдань, серед яких найбільш актуальними є аналіз дійсності, різнобічних комунікативних і соціально-комунікативних процесів, що відбуваються в ній [4, 38]. Основними характеристиками особи, які формуються у процесі розвитку навичок критичного мислення при навчанні іноземних мов і які входять у поняття соціальної культури особистості, є: вміння логічно й толерантно вибудовувати процес соціальної комунікації й інтеркомунікації, взаємодії учасників спілкування в процесі обміну мовленнєвими повідомленнями, досвідом, особливо коли мова йде про представників різних культур; уміння етично організовувати взаємодію з живим середовищем; гармонійно будувати відносини зі світом загалом. Процес вивчення іноземних мов є добрим підґрунтям для ефективного засвоєння студентами соціальних реалій інших народів, їхніх культурних і мовно-культурних приписів, моделей ведення комунікації у певних соціально детермінованих ситуаціях. Останніми роками домінантну позицію у методиці навчання іноземних мов посідає комунікативний підхід, а культурологічний знаходиться в його тіні, залишаючись додатком, що наповнює едукативний процес [4, 45].

Власне саме культурологічний підхід з новітнім методологічним підґрунтям є особливо важливим для формування соціальної культури як чинника успішної соціалізації особистості. Цей підхід надає процесу навчання зв'язку з національною, загальнолюдською та специфічною культурою народу, мова якого вивчається. Крім того, він сприяє усвідомленню національної приналежності, самоідентифікації в контексті світової культури [6, 5]. Саме тому нині постає питання комплексної інтеграції комунікативного й культурологічного підходів до навчання іноземних мов, що сприятиме фокусуванню уваги не лише на комунікативному змісті навчання, але й на формуванні комунікативно-соціальної толерантності, соціально-культурного порозуміння, усвідомлення великого багаторівневого комплексу суспільних відносин. Критичне мислення в цьому випадку сприяє формуванню навичок вірного, логічно й життєво вмотивованого ставлення до поглядів, ідей інших учасників соціального й міжкультурного спілкування, толерантного

ставлення до специфічних явищ системи суспільних відносин інших націй і народів. Сформованість навичок критичного мислення є важливим чинником розвитку усвідомленого ставлення особистості до реалій дійсності, розуміння й сприйняття форм соціальних взаємодій, соціальних норм, приписів інших культур.

Критичне мислення – це нестандартне мислення і саме його сформованість у студентів-філологів є чинником успішного розуміння ними інших, особливо діаметрально протилежних за своєю суттю культур, де саме й потрібен такий нестандартний підхід. Крім того, під час презентації матеріалу соціокультурного змісту в процесі навчання іноземної мови мають використовуватись нові нестандартні підходи подачі нового, серед яких виділяють і творчо спрямовані завдання, що сприяють більш ефективному формуванню критичного мислення студентів, особливо майбутніх філологів.

Ще одним феноменом, необхідним для повноцінної соціалізації в умовах розвитку критичного мислення, є соціальна комунікація, як складова соціальної культури. С.Борисенів визначає соціальну комунікацію як необхідну передумову функціонування й розвитку всіх соціальних систем, адже вона забезпечує зв'язок між людьми, дозволяє накопичувати й передавати соціальний досвід, забезпечує організацію спільної діяльності, керування й трансляцію культури [4, 42]. Умовами успішної й ефективної соціальної комунікації повинні виступати розвинені навички критичного мислення, що є певною базою знань стосовно умов і тенденцій здійснення успішної соціальної взаємодії, а також умов системного самоконтролю й реалізації спілкування як чинника поповнення власного соціального досвіду, а не чинника руйнування налагодженої структури взаємодій. Критичне мислення також має виявляти себе й організаційною основою для побудови певних елементів системи соціальних цінностей, які є результатом ефективної і здорової соціальної комунікації у процесі соціалізації особистості.

У процесі навчання іноземних мов наряду з критичним мисленням важливим елементом є формування тісно пов'язаного з ним консенсусного мислення, що також включається до умов успішної соціалізації й формування соціальної відповідальності особи. Адже критичне мислення зорієнтоване не тільки на співпрацю об'єктів навчального процесу (викладача й студента) і активну участь самого студента у цьому процесі, а й на створення комплексу комфортних умов, що знімають психологічне напруження і сприяють налагодженню партнерських стосунків між

учасниками едукативного процесу. Працюючи з цією технологією, студент має змогу реалізувати свої потреби, розвивати власні задатки, вчиться розв'язувати порушені проблемні питання самостійно, а також навчається способам оцінки власної діяльності, що є четвертою фазою мовленнєвої діяльності – фазою зворотної аферентації, під якою розуміють ефект зіставлення реалізації дії з заданою програмою [1, 236] й оцінка власних дій.

Таким чином, висновком даного дослідження може бути наступний, а саме: процес формування критичного мислення студентів у процесі навчання іноземних мов є важливим чинником становлення соціалізації особистості. Особливою умовою соціалізації виступає сформованість у студентів високої соціальної відповідальності, складовими якої є соціальний інтелект і соціальне мислення, достатній рівень соціальної культури і володіння навичками соціальної комунікації. Вищезазначені компоненти соціалізації особистості студента ефективніше формуються за наявності такого елемента у навчальному процесі як критичне мислення,

що постає необхідною умовою успішного входження особи у континуум суспільних відносин як рівноправного партнера. Комунікативна спрямованість навчального процесу та система творчих завдань з іноземної мови є чинниками ефективного засвоєння іншомовної соціокультурної інформації, чинниками, принаймні віртуального, входження особи у світ культури інших народів, у систему властивих їм відносин і взаємодій, базуючись на сформованих навичках критичного осмислення дійсності й усвідомленні особою свого місця у царині суспільних відносин.

Саме тому критичне мислення студентів, майбутніх філологів, є запорукою ефективної організації процесу навчання іноземних мов і засобом повноцінної соціалізації особистості, формування у неї необхідного рівня соціальної відповідальності, розвиненості навичок соціального мислення й соціальної комунікації з необхідним рівнем соціальної культури, як базису формування громадянського суспільства і правової держави – цілей, які нині є засадничими у державотворчих процесах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Анохин П.К.* Биология и нейрофизиология условного рефлекса. – М.: Просвещение, 1968. – 249 с.
2. *Буданов В.* Синергетичні стратегії в освіті // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С. 46-52.
3. *Варенников Я.* Воспитывать культуру критического мышления // Высшее образование в России. – 2001. – № 1. – С. 140-141.
4. *Гордієнко К.С.* Аналіз поняття соціальної культури особистості // Український соціум. – 2005. – № 5- 6. – С. 38-46.
5. *Кузьмінський А.І.* Психолого-педагогічні та організаційні умови адаптації українських студентів у вищих навчальних закладах зарубіжжя // Рідна школа. – 2003. – № 2. – С. 23-25.
6. *Мамчур Л.І.* Культурологічний підхід у навчанні мови – один із чинників розвитку комунікативної здатності особистості // Мова і культура. – 2007. – Вип. 9. – Т. XI. – С. 5.
7. *Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів* / За ред. Кузьмінського А.І. – Черкаси: Видавництво ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2002. – 112 с.
8. *Чеснокова О.Б.* Возрастной подход к исследованию социального интеллекта у детей // Вопросы психологии. – 2005. – № 6. – С. 35-45.
9. *Якуба О.А.* Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збір. наук. праць. – Харків, 2002. – 142 с.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2008 р.

